

УТИЦАЈ ДИПЛОМАТИЈЕ НА ПРЕВЕНЦИЈУ КРИЗЕ У ВЕЗИ С ДЕФИНИСАЊЕМ СТАТУСА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Хатиџа Бериша* и Небојша Милошевић
Универзитет одбране у Београду, Војна академија

Предмет овог рада је сагледавање основних чинилаца у превенцији кризе, утврђивање основних ризика који су довели до лоше реакције међународних снага 17. марта 2004. године. Уз анализирани ризике приказан је начин ангажовања дипломатије на превенцији евентуалног насиља (кризе) које би могло задесити територију Косова и Метохије и најприхватљивија решења – модели којим би се потписано спровело у дело. Сопствено искуство везано за преговарачки ток и реализацију поменутих споразума помогло је да се увиди приоритет, дође до решења и оствари један значајан сегмент неког будућег рада.

Кључне речи: *дипломатија, криза, Србија, Косово и Метохија, ЕУ, евроатлантске интеграције*

Увод

За мале земље велики корак по питању спољне политике представља дилема коме се приклонити, шта понудити, а шта дати, јер је нестанком једне идеологије то постало приоритетно питање. Крај хладног рата донео је велике промене на међународној економској, војној и политичкој сцени. Тензије у савременом свету добиле су други облик. Међународна заједница очигледно није успела да одржи мир, а нада да се Уједињене нације (УН) ангажују ради наметања мира, да брзо и ефикасно интервенишу у превенцији сукоба није дала очекујуће резултате. Сукоби су добили нову димензију и преселили се са поља међудржавног сукоба на проблем сукоба унутар државе (грађански рат).¹ Такве промене (условљене карактером претњи и престанком директне опасности од нуклеарног рата) донеле су собом ново поимање безбедности. Неучествовање у интеграционим процесима и међудржавним односима данас у Европи, а посебно у сфери безбедности, значи игно-

* Др Хатиџа Бериша, hatidza.berisa@mod.gov.rs

¹ „... грађански рат је таква врста оружаног сукоба који се одвија између друштвених група у оквиру једног глобалног друштва (државе). Он није забрањен повељом УН, јер је израз права сваког народа да сам одлучује о путевима сопственог друштвеног развоја и начину његовог усмеравања“. Милосав Симић: „Савремени међународни односи и рат“, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 30.

рисање реалности и повећава ризике по безбедност сопствене земље.² Сарадња у безбедности постала је потреба и нужност сваког дела планете који жели да живи у усаглашеном односу са својим окружењем, да унапређује и ствара здраве односе, да се нада бољем сутра, да неспокојство замени спокојством, да у први план стави консултацију, умиривање, транспарентност, спречавање и међузависност. Човечанство је загазио у узбуркане воде униполарног *света*, који је собом донео нове страхове и изазове.³

Ако пођемо од приоритета наше земље – пријема у евроатлантске интеграције, евидентно је да тежиште мора бити на регионалним и глобалним безбедносним структурама⁴. Самим тим, идући корак по корак, доћи ћемо до крајњег циља који је за нас достижан. Томе у прилог иду и споразуми: Споразум између Србије и Црне Горе и Организације северноатлантског пакта (НАТО) о транзитним аранжманима за подршку мировним операцијама; Технички аранжман између савета министара Србије и Црне Горе и снага европске уније (ЕУФОР-а) у вези са транзитним договорима; *SOFA* споразум, а у припреми је аранжман о имплементацији Споразума између Северноатлантске уговорне организације и Србије о транзитним аранжманима за операције подршке миру (треба да буде потписан завршној верзији); Споразум о активности на плану контроле и безбедности региона – *OPEN SKIES* (треба да буде потписан); *ONE SKY FOR EUROPE* (Споразум о јединственом небу Европе), (*FAB* и *FUA* концепти треба да се усвоје) и други. Све наведене активности су са циљем позитивног односа према глобалном систему колективне безбедности и европског система заједничке безбедности, прикључења програму Партнерство за мир (ПЗМ), уласка у ЕУ и НАТО.

Превенција кризе

Два сегмента (превенција кризе и пријем у евроатлантске интеграције), међусобно повезана, прожимају се кроз активности Републике Србије да постигне спољнополитички циљ којим би се створила повољна клима унутрашње стабилности и безбедности на решењу косовског проблема.

Појам кризе и превенције кризе

Криза је, у најопштијем смислу, свака дестабилишућа промена ситуације у којој су угрожене приоритетне вредности, интереси или циљеви укључених страна. Вредности и витални интереси подразумевају и стабилност уставног уређења, владавину закона, територијални интегритет итд. Криза се користи као концепт који обухвата све типове негативних догађаја, а под њом подразумевамо сваки изненадни прекид до тада континуираног развоја.

² Мр Зоран Јефтић: „Безбедносни аспекти укључења Србије и Црне Горе у евроатлантске интеграције“ – докторска теза, Београд, 2006, стр. 13.

³ Види шире пук. др Жељко Никач-Кековић Зоран: „Кризни менаџмент, Превенција кризе“ – хрестоматија Филип Вишњић 2006. стр. 457–468.

⁴ Види шире – мр Зоран Јефтић: „Безбедносни аспекти укључења Србије и Црне Горе у евроатлантске интеграције“, докторска теза, Београд, 2006.

Одређени аутори наводе да је криза:

– „низ догађаја који се међусобно настављају, а који могу остварити утицај на дестабилизацију снага у међународном систему или било којем његовом делу и ако се том приликом повећава могућност од избијања насиља“⁵,

– „поремећај који физички погађа систем као целину и угрожава његове темељне претпоставке, његову самобитност и суштину“⁶,

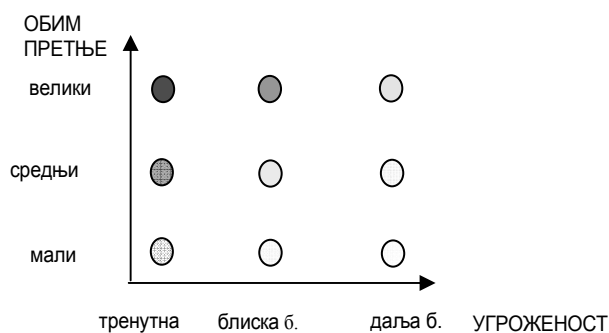
– „озбиљна претња основним структурама или фундаменталним вредностима и нормама социјалног система која, у условима временског притиска и веома несигурних околности, захтева доношење критичних одлука“⁷ и

– „ситуациона промена коју карактерише повећање интензитета штетних интеракција између две или више страна, уз велику могућност отпочињања борбених дејстава“⁸.

У основи многих дефиниција кризе је промена постојећег стања која доводи до поремећаја у односу на устаљени начин функционисања неке организације или ентитета.⁹ У зависности од узрока настанка, кризе могу бити економске, политичке, безбедносне, социјалне итд. Оне су најчешће комплексне и представљају склоп различитих фактора који су наведени, али су у најужој сфери интересовања увек оне које могу довести до појаве насиља.

Сваку кризу одређује степен озбиљности и интензитет. Степен озбиљности дефинише се кроз обим претње и непосредност угрожености основних вредности, интереса или циљева. Ако се овај модел посматра кроз примену у пракси, јасно је да ће ови фактори бити субјективни (дакако, тежиште на приоритет у дефиницији може да варира од посматрача до посматрача) и зависиће од перцепције особе која процењује. Да би се субјективност свела на минимум, приликом процене степена озбиљности потребно је сагледати обим претње (који може бити мали, средњи или велики) и угрожености (која у зависности од временске осе може бити тренутна, у блиској или даљој будућности).

То би се могло представити помоћу дијаграма:

⁵ Oran Young, *The Intermediaries: "Third Parties in International Crisis"* (Универзитетска штампа Факултета у Принстону, 1967), str. 14.

⁶ Др Желимир Кешетовић, Кековић Зоран: „Кризни менаџмент, Превенција кризе – хрестоматија, Филип Вишњић, 2006. стр. 24–25.

⁷ Исто.

⁸ Michael Brecher and Jonathan Wilkenfeld: *"Crisis, Conflict and Instability"* (Њујорк, Перамон штампа, 1989. године).

Са друге стране, организација, планирање и реализација мера на избегавању настанка или ескалације криза, као и решавање кризне ситуације ради успостављања нормалног стања представљају **управљање кризама**. Тиме се подразумева координација свих активности ради детекције, превенције и решавања криза до поновног успостављања нормалног стања. Говорећи о кризи и управљању кризом (уопште) незаобилазан је и термин који ће, дакако, најчешће бити коришћен у овом раду, а то је превенција кризе.

Превенција кризе представља прикупљање, обраду и анализу информација које указују на факторе ризика и претњи; праћење интензитета претњи; детектовање криза и утврђивање њиховог интензитета, као и рано неутралисање чиниоца који могу довести до настанка кризе (она је постала нови задатак међународне заједнице у смислу да су се променили услови њеног избијања и битно скратило време за реаговање). Превенција криза биће успешна само ако се елиминишу узроци насиља: моћ и економска стагнација, па чак и регресија, неуједначен привредни развој, политички притисци и систематска дискриминација националних мањина, употреба судства у служби силе и анархије, нетолеранција и игнорисање, недостатак институција заснованих на владавини закона, слобода медија и јако грађанско друштво. Њен успех зависи првенствено од ширег политичког оквира: на пример, планирано проширење НАТО-а и ЕУ и проширивање Савета Европе несумњиво су веома ефикасне стратегије превенције криза,¹⁰ што се односи и на планове развоја трговине, међународног финансијског система и заштите животне средине.

Сама превенција криза није довољна. Уколико је насиље извесно или је већ почело, управљање кризом кроз брзу и адекватну реакцију међународне заједнице је неопходно. За брзу превенцију насиља користе се традиционални инструменти дипломатије, почев од усмених изјава и понуда до примене разних санкција. Војска може спречити насиље или га окончати силом, али не може отклонити његове узроке. Стога је превенција криза углавном изазов цивилних институција. Ипак, војни капацитети могу се користити као средство у превенцији и управљању кризама које карактерише насиље. Они су били коришћени током хладног рата и у сукобима на Балкану (и данас су присутни код нас и у окружењу). Свакодневне слике насиља и ратова показују колико је вредна превенција криза. Логичније је и јефтиније спречити конфликте него чекати ескалацију насиља и разарања, која се затим зауставља само применом силе уз обнову уништеног.

Превенција кризе по НАТО и ЕУ, ОЕБС, УН

НАТО: Појам кризе у документима се први пут појавио у области цивилне заштите, када је 1950. године започет рад на планирању мера цивилне заштите у случају нуклеарног напада,¹¹ а тек се у Стратегијском концепту НАТО-а из 1991. године он проширио на безбедносне кризе. Јубиларних 50 година постојања НАТО

⁹ Др Зоран Кековић: „Кризни менаџмент, Превенција кризе“ – хрестоматија, Филип Вишњић, 2006. стр. 441.

¹⁰ Нарочито битно за Балкан.

¹¹ Lord Ismay: NATO, The First Five Years 1949–1954; стр. 3–13.

обележено је самитом у Вашингтону априла 1999. године, у току ваздушне кампање у Савезној Републици Југославији. Тада је усвојен нови стратешки концепт Алијансе, чије су основне поставке биле:

– дефинисани су партнери НАТО у одржавању светског мира и стабилности: УН, ОЕБС, ЕУ и Западноевропска унија,

– изазови, ризици и претње за безбедност Алијансе производ су различитих војних и невојних субјеката, лоцираних у и око Евроатлантског подручја,

– етничка и верска неслагања, проблеми око територија, незадовољавајуће или неуспеле реформе, кршење људских права и распадање држава могу проузроковати локалну или регионалну нестабилност,¹²

– превенција и управљање кризама су фундаментални задаци Алијансе, који се спроводе ради очувања мира и спречавања рата, самостално или у сарадњи са другим међународним организацијама и

– у случају избијања кризе, НАТО ће, у складу са међународним правом, пружити свој допринос кроз операције које нису дефинисане чланом 5 Вашингтонског споразума.¹³

У августу 1999. године издат је Општи приручник за управљање кризама.¹⁴ Он је првенствено намењен државама чланицама НАТО програма Партнерство за мир као смерница у процесу успостављања интероперабилности¹⁵ на стратешком нивоу. У Општем приручнику за управљање кризама дате су дефиниције основних појмова, које могу бити корисне за разумевање криза са којима се НАТО и његови савезници могу суочити.¹⁶

Задаци управљања кризама, по НАТО моделу,¹⁷ јесу:

– допринети смањењу тензија тако да се спречи њихова ескалација у кризе које би могле утицати на безбедност држава чланица Алијансе,

– ефикасно управљати кризама ради спречавања њихове даље ескалације у конфликте,

– обезбедити спремност цивилних и војних структура за управљање различитим кризама у кратком времену, укључујући и способност за одвраћање од акција против било које државе чланице,

– у случају појаве насиља контролисати евентуалне реакције и тако спречити даљу ескалацију конфликта уз прекид непријатељстава и повлачење агресора и

– када се насиље заустави или стави под контролу, кризу увести у фазу деескалације ради што скоријег успостављања нормалне ситуације.

Из Стратегијског концепта НАТО приметно је ширење концепта управљања кризама „на простор у и око Евроатлантског подручја“, дакле ван територија Алијансе. Увођењем појма „операције које нису дефинисане чл. 5 Вашингтонског споразу-

¹² The Alliance's Strategic Concept, Press Release NAC-S(99)65, стр. 3–5.

¹³ Исто, стр. 7.

¹⁴ Generic Crisis Management Handbook; NATO 1999.

¹⁵ Скуп процедура које држава чланица НАТО/ПзМ мора да усвоји и буде способна да примени у одређеним ситуацијама. Усклађивање тече увек паралелно, и у војним и политичким структурама.

¹⁶ Generic Crisis Management Handbook; NATO 1999, стр. II-2.

¹⁷ Исто, стр. II-1.

ма¹⁸ обухватају се војне акције изван територије НАТО-а, каква је била интервенција у СРЈ.

Када дође до кризе, никакве одлуке о планирању или ангажовању војних снага не доносе се без политичког пристанка. Одлуке доносе владе свих држава чланица НАТО-а заједно и оне укључују политичке или војне мере, као и мере које се односе на помоћ у разним ванредним ситуацијама, што зависи од природе саме кризе. НАТО посеђује бројне механизме који се баве кризама. Највише тело за доношење одлука, Северноатлантски савет, размењује обавештајне податке, информације и остале податке, упоређује различите ставове и приступе и усаглашава своје погледе. При доношењу одлука у управљању кризом полази се од чињенице да су информације основ за даље деловање. Одсуством информација правремена и адекватна реакција није могућа. По прикупљању информација приступа се њиховој анализи, поставља се циљ, израђују планови активности, упоређују се и одабирају прави, реагује се и цени реакција. Ту не стаје процес. Карактерише га непрекидан ток, јер само такав може да се прилагоди новонасталим променама, анализира урађено и коригује наредне активности.¹⁹ Једна од значајних ставки новијег доба у развоју НАТО-а су снаге за брзо реаговање,²⁰ које дају брз одговор на сваку кризу било где и када се она појави.²¹ Јаар де Хооп Шеффер: „Сада је изазов срачунати када, како и где их употребити“.²²

Изузетно важна активност кризног менаџмента данашњице јесте да се нарочита пажња посвећује јавности и медијима.²³ Медији обезбеђују скоро тренутно и стално покривање новонасталих ситуација.

Европска унија: Појам кризе се у Европској унији (ЕУ) слично имплицира као код НАТО. Инструменти којима прибегава концепт превенције кризе у ЕУ су:²⁴

А) Превенција

Дугорочне мере превенције:

- решавање корена сукоба,
- јачање регионалне сарадње,
- перспектива придруживања ЕУ,
- превентивна изградња мира.

Краткорочне мере:

- превентивна дипломатија, посредовање, арбитража,
- мере поверење,
- рано упозорење,
- *fact-finding мисије*,

¹⁸ Чланом 5 Вашингтонског споразума из 1949. године предвиђено је да се „у случају напада на територију било које чланице примењују мере колективне самоодбране из члана 51 Повеље УН“.

¹⁹ Јаар де Хооп Шеффер: „The Alliance today is fully alert to the possible escalation of local conflicts into broader security threats“. NATO briefing september 2005. www.nato.int

²⁰ Величине једне бригаде и потпуно оперативне у 2006. години НАТО извештај „Кризни менаџмент“ септембар 2005. године; www.nato.int

²¹ Исто.

²² Исто.

²³ Џон Криндлер, професор НАТО и европских безбедносних питања, Центар Џорџ К. Маршал.

²⁴ Проф. Р. Накарада: Резиме предавања; Студије мира, www.fpn.bg.ac.yu

- именоване специјалног представника,
- слање посматраче на изборе,
- паметне санкције,
- превентивно размештање снага.

Б) Инструменти управљање сукобима

Цивилни инструменти:

- механизми за брзо дејство,
- достављање хуманитарне помоћи,
- распоређивање полиције.

Војни инструменти:

- спровођење Петерсбуршких задатака (хуманитарни задаци и акције спасавања, успостављање мира, управљање кризом, одржавање мира).
- Распоређивање снага за брзо дејство.

В) Изградња мира:

- реконструкција,
- успостављање привремене власти.

Оно што карактерише Европску унију јесте да постоји опасност од пренаглашавања војних димензија, да постоје тензије са НАТО и Русијом, да се јављају институционална преклапања и тешко успостављање једног гласа.

ОЕБС: На самиту ОЕБС-а у Стокхолму 1986. године усвојен је Завршни документ којим су мере превенције криза дефинисане на начин који се у употреби задржао до данас – *Confidence and Security Building Measures (CSBM)*.²⁵ Основни задатак *CSBM* је смањивање ризика од изненадне агресије и могућности погрешне процене војних активности једне државе.²⁶ Завршни документ из Стокхолма је допуњен 1989. и 1990. године на самиту у Бечу. Сам концепт *CSBM* се и данас примењује и дограђује међу чланицама.

Мере превенције криза по *CSBM* су:

- годишња размена информација о јединицама до нивоа бригаде – пука – ескадриле,
- годишња размена информација о свим стратегијским борбеним системима којима се налазе ван територије матичне државе и
- размена информација о војним буџетима у складу са критеријумима УН.

УЈЕДИЊЕНЕ НАЦИЈЕ: Генерални секретар Бутрос Гали је 1992. године Генералној скупштини представио Агенду за мир, која је увела одређене новине у овлашћења којима располажу УН у управљању кризама. Агендом се истиче значај превенције криза и конфликта и дају прилично широка овлашћења Савету безбедности УН. Њиме се дефинишу четири фазе у превенцији конфликта.²⁷ 1. Превентивна дипломатија, укључујући и мисије за утврђивање чињеница, рано упозорење на потенцијалне конфликте, посредовање, мере за јачање поверења и, у неким случајевима, превентивно упућивање снага УН на терен.

2. Успостављање мира које обухвата искључиво средства наведена у Поглављу VI Повеље УН: преговарање, истраге, посредовања, саветовање, арбитраже и склапање споразума између учесника у конфликту.

²⁵ Мере за изградњу поверења и безбедности.

²⁶ NATO Review, Vol. 1/1991. стр. 16.

²⁷ UN Agenda for Peace; UN Press Releases A/47/277 - S/24111, стр. 7.

3. Очување мира, које се дефинише као упућивање снага УН на терен, обавезно уз сагласност учесника у конфликту. Предвиђа се упућивање сложених мисија, које би биле састављене не само од војних јединица, већ и од цивилних компоненти, као што су цивилна полиција или чак и успостављање комплетне цивилне власти под контролом посебних изасланика Генералног секретара УН.

4. Изградња мира, која има за циљ да спречи ескалације тензија и њихово развијање у конфликте. Данас се сврстава у мере превенције криза.

Да би се остварили задаци који произилазе из наведених фаза, генерални секретар УН Бутрос Гали је у Агенди за мир предложио и формирање јединица УН које би непрекидно биле у приправности. Агендом за мир покренуте су промене у међународним односима и у дотадашњим схватањима превенције и управљања кризама, а сама могућност превентивног упућивања мировних снага УН био је потпуно нов инструмент управљања кризама.

Безбедносни аспекти

Када говоримо о превенцији кризе говоримо о нечему што (у највећем облику) представља претњу по безбедност. Међутим, безбедност као питање број један данас се везује за појмове који се крећу од најпростијих до оних националних, регионалних, глобалних, појмове који се везују за социјалну, економску, еколошку и политичку безбедност. Наведени аспекти посматрани из угла међународних односа, а везаних за принципе општеприхваћених вредности демократске заједнице, чине међународну безбедност. Нестанком једног и останком другог пакта створен је вакуум који је основе постојања градио на једним стубовима, који су почели да примају нове безбедносне изазове, отварајући за собом нова питања и проширујући се на друге осетљиве области. Тиме се поимање безбедности не исцрпљује само војном моћи, већ се везује и за друге поменуте сфере живота.

Када говоримо о вредностима демократске заједнице, основа безбедности везана је за људску безбедност. Концепт индивидуалне слободе, одсуство претњи и заштите људске личности везан је за декларацију Уједињених нација о људским правима.²⁸ Тако извештај о људском развоју, Програм за развој Уједињених нација, дефинише следеће елементе људске безбедности:

- економску сигурност
- обезбеђену исхрану,
- здравствену безбедност,
- безбедност животне средине,
- личну безбедност,
- безбедност заједнице,
- политичку безбедност.

На унутрашњем плану, у оквирима држава, људска слобода и право прожето је кроз читаве низове закона уредби и прописа. Самим тим, индивидуална безбед-

²⁸ види <http://www.un.org>

ност се односи и на стварање услова за задовољавање основних животних, као и других социјално-економских потреба. Тако су чврсти стубови људске (индивидуалне) безбедности (групне па колективне) прави основ развијања свих осталих безбедности. Свакако лакше је препознатљива групна и колективна безбедност, јер се много лакше уочава безбедност, идентитет и дискриминација групе која је опште-прихваћен појам и даје сигнал друштва и државе уопште. Здраве основе на којима почива друштво лако ће се имплементирати на националном, регионалном и глобалном плану и са осталим вредностима друштва чиниће да нас на здравим основама прихвати међународна заједница, омогући нам интеграције и види нас као партнера. Дакако, све то не треба и не сме да буде празно слово на папиру, већ да се имплементација сваког акта и спроведе у дело.

Ови концепти и постулати у савременом поимању безбедности везани за „сарадњу у безбедности“²⁹ (кооперативна безбедност) чине државе у усаглашеном односу са својим окружењем, унапређују и стварају здраве односе, надајући се бољем сутра, а теже да у први план ставе консултацију, умиривање, транспарентност, спречавање и међузависност. Тако су те основе биле довољне за стварање многих међународних организација.³⁰ Нарочито значајна организација која је развој идеје кооперативне безбедности (војне, економске, хуманитарне) проширила на велики број држава, покренула велики број активности кроз међусобно разумевање и сарадњу јесте Организација за европску безбедност и сарадњу (ОЕБС). Међутим, савремени модел безбедности није још увек дефинисан, јер је тероризам као савремена претња отворио нове безбедносне изазове. На то указује и серија терористичких напада 11. септембра 2001. године на територији Сједињених Америчких Држава, као и друге терористичке активности везане за Шпанију, Велику Британију и друге земље.

Прихватајући савремено поимање безбедности као нужност која би нас попела на боље место у међународној заједници и почела процес интеграције, увођења стандарда и превентивног деловања на простору КиМ, активношћу дипломатије³¹ радило се и ради на превенцији кризе, и то на: Споразуму између Србије и Црне Горе и организације Северноатлантског пакта (НАТО) о транзитним аранжманима за подршку мировним операцијама, Споразуму о прелету НАТО авијације, Техничком аранжману између савета министара Србије и Црне Горе и снага Европске уније (ЕУФОР-а) у вези са транзитним договорима, Аранжману о имплементацији споразума између Северноатлантске уговорне организације и Србије и Црне Горе о транзитним аранжманима за операције подршке миру, Споразуму СОФА, Споразуму отвореног неба, Споразуму једног неба Европе и другим активностима које су допринеле да се слика Србије (њеног унутрашњег уређења, њене воље и жеље да прихвати оно што је и већина прихватила), поправи, препозна као део Европе, препозна као партнер.

²⁹ Сарадња у безбедности – нови хоризонти за међународни поредак, Ричард Коен и Мајкл Михалка, Расправе Центра Џорџ К. Маршал број 3, Београд, 2005.

³⁰ Слога Европе, Лига Народа Уједињене Нације, АСЕАН, ОЕБС, Северноатлантски савет за сарадњу, Евроатлантски савет за партнерство, Заједнички савет НАТО–Русија и др.

³¹ Неке од активности које иду у прилог превенцији кризе.

Споразум о НАТО прелетима из 2002. године потписан је између СЦГ и НАТО (20. децембра 2002. године, разменом преписке између Горана Свилановића и Џорџа Робертсона, генералног секретара НАТО-а). Споразум је ступио на снагу 1. марта 2003. године. Њиме је прописано да се за потребе НАТО омогућавају прелети између КиМ (Приштине) и БиХ (Сарајево) по две једносмерне руте. За спровођење овог споразума формиран је Заједнички технички комитет СЦГ/НАТО за НАТО прелете који је са наше стране именовала Влада СЦГ, а са стране НАТО Команда НАТО-а. Према одредбама овог споразума, дозвољено је дневно прелетање наше територије до 30 ваздухоплова који лете за потребе НАТО-а, летови се морају унапред најављивати, наша страна има право да привремено затвори ваздушни простор за летење, а ваздухоплове НАТО води наша контрола летења (преко територије Србије и Црне Горе, не укључујући територију Косова и Метохије на којој нема ингеренције).

Технички аранжман између савета министара Србије и Црне Горе и снага Европске уније (ЕУФОР-а) у вези са транзитним договорима, говори о употреби снага Европске уније и њиховом пребацивању преко територије Републике Србије. Како за ЕУФОР, тако и за НАТО, дефинисане су две основне руте кретања:

– под називом Харолд (*Harold*): улази се у Србију из Босне и Херцеговине преко граничног прелаза Котроман, даље преко Ужица, Чачка, Краљева и Рашке – излазни прелаз РУДНИЦА и завршава се у Приштини,

– под називом Фицрој (*Fitzroy*): улази се у Србију из Хрватске на Е70 преко граничног прелаза Липовац–Батровци, пролази Београд (Е75) ка Нишу, потом Е80 ка Прокупљу, излазни прелаз Мердаре и завршава се у Приштини.

Потписници су Вук Драшковић и Ђан Марко Кјарини, командант снага Европске уније. Технички аранжмани прописују поступак давања сагласности за транзите снага ЕУФОР-а 24 часа унапред. Наоружање и муниција у транзиту мора бити у маршевском поретку. Снаге обезбеђења могу имати лично наоружање са напуњеним оквирима, али не са метком у цеви. У случају ванредних околности дозвољено им је изношење наоружања и муниције из возила. ЕУФОР је обавезан да доставља податке о садржају транспорта у транзиту. У случају превоза опасне робе примењиваће се међународне одредбе.

Аранжман (који је пред потписивањем) о имплементацији споразума између Северноатлантске уговорне организације (НАТО) и Србије и Црне Горе о транзитним аранжманима за операције подршке миру, такође, као и претходни аранжман, говори о употреби снага НАТО и њиховом пребацивању преко територије Републике Србије. Наведене руте су идентичне као и у потписаним аранжманима са ЕУФОР-ом, мада се текстови аранжмана разликују, а основни циљ је да се правовремено пребаце снаге НАТО на КиМ ради спречавања нереди, превентивног деловања и заштите неалбанског становништва на просторима јужне покрајине. О овом аранжману биће више говора у даљем тексту, јер је он основа за превенцију кризе, како за НАТО, тако и за Србију ради припреме својих капацитета и организације рада.

*Споразум о статусу америчких снага (СОФА)*³² детаљно регулише положај америчких војника који буду пролазили кроз Србију или из неког разлога буду боравили на територији Србије.³³ То, дакако, имплицира висок ниво економске сарадње.

Главна питања која СОФА дефинише су:

- статус националних контингената,
- слобода кретања у зони операција,
- непосредан приступ зонама операција,
- комуникацијски објекти неопходни за извршење задатака,
- привилегије и имунитети и
- овлашћења итд.

У припреми је, такође, и потписивање *Споразума о набавкама и узајамним услугама (ACSA)* и *Споразум о безбедносној сарадњи (SCA)*, док је у априлу 2006. године већ потписан *Споразум о спречавању ширења оружја за масовно уништење и унапређење одбрамбених војних односа са Сједињеним Америчким Државама (САД)*. Споразумом ACSA регулише се набавка производа за војне формације САД које се налазе у Србији или пролазе преко њене територије, а значај је и у томе што ће америчке јединице моћи да се снабдевају у нашој земљи. Споразумом SCA Србија добија значајна средства за војне семинаре и обуку, као и подршку даљим реформама система одбране.

Споразум о отвореном небу је активност која доприноси даљем развоју и јачању мира, стабилности и кооперативне сигурности стварањем режима отвореног неба за ваздушна посматрања. Потенцијални допринос који би режим ваздушног посматрања овог типа могао пружити јесте сигурност и стабилност, а користио би за унапређење отворености и транспарентности, за олакшавање праћења усклађености с постојећим и будућим споразумима о контроли наоружања, те за јачање могућности спречавања сукоба и решавања криза под окриљем Конференције о сигурности и сарадњи у Европи и других релевантних међународних институција. Овај споразум установљава режим за обављање посматрачких летова изнад територија других држава потписница, те одређује њихова права и обавезе. Укључили смо се у наведени програм, иако још увек нисмо потписници споразума.

Концепт *флексибилног управљања ваздушним простором (FUA)* и *функционалних ваздушних блокова (FAB)* у оквиру програма јединственог неба Европе (*ONE SKY FOR EUROPE*) тек треба да постави наше место у оквиру јединственог неба, иако нисмо у оквиру ЕУ. Сам концепт подразумева прелазак на јединствену структуру и управљање ваздушним простором који је под Европском унијом, а интерес земаља ЕУ је велики (што треба схватити као позитивне импулсе ка уласку у

³² Председник Србије Борис Тадић сусрео се 7. септембра 2006. године у Вашингтону са државним секретаром САД Кондолизом Рајс када је и потписан споразум. „Радујем се унапређењу војне сарадње и истинском продубљивању пријатељских односа“, рекла је Рајсова. www.be92.net

³³ „Овим споразумом регулишемо положај, улогу и све оне обавезе које амерички војници имају када буду на територији наше земље. Ближе се дефинишу ти односи, употреба инфраструктурних објеката, дефинише се све оно што је битно за бивствовање једне армије на територији друге државе. На тај начин регулишемо све оне могуће неспоразуме који могу из тога да проистекну“, каже министар одбране Зоран Станковић. www.apisgroup.com

ЕУ). У оквиру наведених концепата нарочито је изражена цивилно-војна компонента која код нас треба да се схвати и усвоји.

Програм Партнерство за мир (ПЗМ) представља главни програм за практичну билатералну сарадњу између НАТО савеза и појединачних земаља партнера. Суштина партнерства и сарадње на вишенационалном нивоу заснива се на редовним договорима и планираним активностима сарадње ради изградње отворености и поверења широм евроатлантске регије. На билатералном нивоу она захтева развој практичног радног односа међу појединим земљама партнерима и НАТО савезом које би биле прилагођене њиховим специфичним потребама и ситуацијама. Процес развоја Партнерства обухвата изградњу дијалога и разумевања међу свим земљама укљученим у процес, од којих су многе бивши противници као чланице супростављених савеза или имају дугогодишње регионалне, територијалне, политичке, етничке или верске сукобе. Заједничке активности усмерене на проналажење решења за заједничке безбедносне изазове довеле су до значајних резултата у превазилажењу предрасуда из прошлости и успостављању јасне визије од заједничке користи оствариве кроз сарадњу.³⁴

Програм Партнерства за мир је једна степеница на путу у евроатлантске интеграције која је за нас донедавно такоређи била недостижна. Дакако, наведене активности, као и многе у другим сферама безбедности, политике, економије превагнулe су, и Србија је на заседању НАТО-а у Риги, 29. новембра 2006. године, заједно са Босном и Херцеговином и Црном Гором примљена у програм Партнерство за мир. „Ово Партнерство је основано као израз заједничког уверења да стабилност и безбедност у евроатлантској регији могу да се постигну само кроз сарадњу и заједничко деловање. Заштита и промовисање темељних слобода и људских права, као и заштита слободе, права и мира кроз демократију, заједничке су вредности на којима се заснива Партнерство“.³⁵ Програм омогућава праћење, контролу и увид у стање и стремљења свих процеса који се одвијају у партнерским земљама. У оквиру система колективне безбедности то је процес, односно политичка, економска и војна реалност. То је и дефинисано у Стратегији националне безбедности Србије, где се констатује да је Србија, будући да је окружена чланицама НАТО-а и државама које очекују пријем у ту безбедносну интеграцију „витално заинтересована“ за чланство у Северноатлантској алијанси.³⁶ Србија је усмерена према активној међународној сарадњи на политичком, економском и безбедносном плану. То нам управо даје потврду досадашњег и будућег рада.

То је још један позитиван сигнал да смо досадашње активности развијали на правом путу. Иако то није поуздана гаранција унутрашње стабилности и безбедности било које земље,³⁷ бар је добар показатељ разумевања и спремности за уважавањем, целовитости и интегритета државе.³⁸

³⁴ „Безбедност кроз партнерство“ НАТО брошура; www.nato.int

³⁵ Партнерство за мир: Оквирни документ – Самит у Бриселу, 10 јануара 1994. године.

³⁶ Нацрт Стратегије безбедности. www.b92.net

³⁷ Догађаји у Албанији 1997. године.

³⁸ Неприступањем ризикује се да се побуди сумња у другачије опредељење, што би довело до другачијих убеђења и погрешних уверења.

Косметски проблем

Непремостиве разлике између косовских Албанаца и Срба јесте проблем који је исувише сложен да би могао да се схвати олако. Међутим, баш такво схватање је преовладало код снага безбедности које су распоређене на Космету. Ниједна криза није иста, а криза на Космету вуче дубоке корене, тако да познате активности НАТО снага (снага безбедности) на превенцији у једном тренутку нису биле применљиве. Дакако, то је имплицирало многе активности, како код снага безбедности, НАТО-а, Европске уније тако и код Републике Србије.

Долазак мировних снага

Дејство НАТО-а (војна интервенција³⁹) званично је започето ради спречавања етничког чишћења и хуманитарне катастрофе. Активности дипломатије у току извођења борбених дејстава НАТО трупа сводиле су се на прекид дејстава ваздушних напада и на то какав би услов супротне стране требале испунити на плану задовољења међународне заједнице и Атлантског савеза.

Изузетно надмоћан противник условио је прекид ваздушних напада, што је довело до активности на потписивању Војнотехничког споразума⁴⁰ и доношења резолуције 1244 Савета безбедности Уједињених нација.⁴¹ Ради транзита и снабдевања јединица КФОР-а и УНМИК-а Савезна влада СРЈ донела је Одлуку⁴² којом је задужила Савезно министарство за иностране послове да, у сарадњи са Савезним министарством за одбрану, Генералштабом Војске Југославије, Савезним министарством унутрашњих послова, Министарством унутрашњих послова Републике Србије и Савезном управом царина, као и другим надлежним органима, одлучује о конкретним захтевима земаља контрибутора КФОР-а у складу са одредбама и условима који су изнети у Ноти.⁴³ Следећа активност водила је припреми и достављању ноте свим дипломатско-конзуларним представништвима земаља контрибутора КФОР-а, којом се амбасаде упознавају са процедуром најаве преласка преко територије Савезне Републике Југославије (СРЈ).

Кумановским споразумом окончан је бесмислени рат. КФОР је преузео одговорност очувања мира, али Албанци нису престали са прогонима Срба и неалбанског

³⁹ Она је недозвољено мешање једне државе (или групе држава) у унутрашње послове друге државе употребом војне силе. Ово средство политике са позиција силе веома је присутно у савременим међународним односима и поред тога што је забрањено Повељом УН. Милосав Симић: „Савремени међународни односи и рат“, ВИНЦ, Београд, 1988, стр. 32.

⁴⁰ Међународне снаге безбедности (КФОР) и Влада Савезне Републике Југославије и Републике Србије потврђују документ представљен од стране председника Ахтисарија председнику Милошевићу и одобреног од стране Скупштине Србије и Савезне владе 3. јуна 1999. године.

⁴¹ Резолуцију 1244 (1999) Савет безбедности усвојио је на свом 4011. састанку одржаном 10. јуна 1999. године.

⁴² Донета 21. 8. 2001. године.

⁴³ Све релевантне податке везане за прелаз преко територије СРЈ (СЦГ), а који се треба најавити 5 (пет) дана унапред упућен је дипломатско-конзуларним представништвима.

становништва. Срби и друго неалбанско становништво немају безбедност живљења и нису равноправни учесници у политичком животу косметских институција. Самим тим, немају слободу одлучивања и слободу кретања. Нездраве и опасне амбиције албанских лидера постају све веће, па у јавним наступима, у оквиру званичних институција и на међународној политичкој сцени, изјаве о томе без престанка упућују Србима и међународној заједници као сигурно остварљиве.

Не рачунајући на мржњу⁴⁴ и синдром затвореног друштва (породичне заједнице),⁴⁵ међународне снаге су се сусретале са провокацијама, убиствима, нападима на људе и имовину. Тако смо сведоци свакодневних извештаја са простора КиМ-а о активностима усмереним на неалбански живаљ.⁴⁶

С једне стране, није се могло против УН (само присуство међународних снага на теренима избијања сукоба уливало „поверење“ у КФОР и УНМИК, а и изјаве појединих америчких стручњака указивале су на то),⁴⁷ а са друге стране суверенитет државе у одређеној мери је и био очуван.

⁴⁴ Види Слађана Ђуришић „Крвна освета“, Просвета, Ниш, 1998. стр. 29–30.

⁴⁵ Карактеристично стање свести албанског народа које у великој већини живи са старим убеђењима и обичајним правом чија је окосница крвна освета.

„Одржавање обичајне регулације међусобних односа и у време постојања позитивноправног система, условило је да се велики број давно утврђених обичајних норми овог обичајноправног система одржи и до данас. Битно измењени услови живота у огромној мери су утицали на измене садржаја многих обичајних норми, али обичајни систем са крвном осветом као својом окосницом и у наше време представља преовлађујући систем регулације односа међу Албанцима на Косову и Метохији.“ Слађана Ђуришић „Крвна освета“, цит., стр. 45.

⁴⁶ Од доласка мировних снага 10. јуна 1999. до 10. јуна 2003. регистрована су 6.392 напада на Србе, у којима је убијено 1.197, рањено и повређено 1.305 житеља српске националности, а 1.138 киднаповано. Од укупног броја оететих Срба зна се да је 155 убијено, 13 је побегло, а 95 пуштено на слободу, док је судбина остала 863 непозната – Одбрана 1. октобар 2005. године. Према подацима Координационог центра за Косово и Метохију од 10. јуна 1999. до 31. августа 2004. године било је 7.294 напада (6.698 на Србе), погинуле су 1.232 особе (1.038 Срба), повређених је 1.557 (1.386 Срба), а нестала је 1.151 особа (1.000 Срба). Нови шеф УНМИК-а Петерсен каже да је убијено свега 260 Срба, 16. 5. 2006. Тањуг, www.tanjug.co.yu

⁴⁷ Директорат за управљање кризама и операцијама, Одељење за планирање одбране и операције, НАТО: *Mr Roberty Serry*: „Циљеве на Балкану морамо посматрати узимајући у обзир општи циљ Алијансе, а то је стварање дугорочне стабилности на темељу заједничких вредности и стратегијских интереса у целој евроатлантској области. Специфични циљ НАТО на Балкану, где је он интензивно био ангажован у операцијама реаговања на кризе, је успостављање одрживог мира којим би био отворен пут ка евроатлантској интеграцији. Краткорочно гледано, под овим се подразумева спречавање ширења криза или, када је то могуће, спречавање њиховог настајања. Изузимајући наменске снаге за операцију *Lisica*, остале снаге под вођством НАТО на Балкану (КФОР и СФОР) теже остварењу свог крајњег циља, без обзира на датум. Генерално говорећи, основни циљ обе мисије је да буде створено сигурно и безбедно окружење, у коме ће агенције одговорне за цивилну имплементацију моћи да раде свој посао, помажући свим грађанима да се врате нормалном животу. Такође, оне дају специфичну наменску подршку у случајевима када је она потребна да би били постигнути шири циљеве имплементације, на пример, при привођењу правди лица оптужених за ратне злочине; при одржавању избора; при очувању јавне безбедности, као и при обезбеђивању безбедног повратка расељених и избеглих лица.

Да би остварио ове циљеве, НАТО се ослања на две главне категорије поступака: краткорочне поступке, који обухватају непосредне активности на плану превенције или управљања кризом, и дугорочније поступке. Дугорочнији поступци подразумевају ангажовање посредством Савета за евроатлантску сарадњу (*Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC*) и програма Партнерство за мир, Акционог плана за

Идентификација ризика који су довели до масовног насиља (март 2004. године)

С обзиром на то да наше снаге на територији Косова и Метохије нису биле респектабилне (од када је КФОР и УНМИК дошао) није било утицаја на даљи ток догађаја. Само присуство међународних снага под окриљем УН давало је одређену претпоставку да ће се терористички акти стишати, а неалбанско становништво бити заштићено.

Утапање три дечака албанске националности био је повод за масовна окупљања, прогон неалбанског живља, паљење кућа и цркава.

Скоро потпуни колапс међународних безбедносних организација на Косову до кога је дошло током насиља и немира у марту 2004. године и неспособност КФОР-а, међународне УНМИК полиције и локалне Косовске полицијске службе (КПС) да пружи делотворну заштиту косовским мањинским заједницама десио се за време дводневног насиља у покрајини, а извештај „*Human Rights Watch-a*“ то и показује.⁴⁸ НАТО је израдио критички преглед акција КФОР-а за време мартовског насиља 2004. под насловом „Научене лекције“, али је мало вероватно да ће налази из овог извештаја бити доступни јавности.⁴⁹ Званичници УНМИК полиције такође су урадили анализу њиховог одговора на кризу, како тврди виши портпарол УНМИК-а, али резултати ове анализе нису доступни јавности, док се од УНМИК-а не очекује да имплементира озбиљније промене као последице налаза у интерном извештају.

Генерални секретар Уједињених нација *Kofi Annan* је 11. јуна 2004. године задужио норвешког амбасадора *Kai Eide* да истражи мартовско насиље,⁵⁰ али се чини да је мандат амбасадора *Eide* био да истражи „политичке импликације насиља између етничких Албанаца и Срба и да препоручи модалитете за заједнички живот у миру становника покрајине“, уместо да се усредсреди на неуспехе УНМИК-а и КФОР-а у очувању безбедности за време кризе. Немачки званичници спровели су сопствену истрагу о поступцима њихових трупа, наводно закључујући да КФОР није био у стању да изврши своје задатке из области безбедности и у оквиру свог мандата, нити да ефикасно заштити мањинске заједнице на Косову, те су изразили озбиљну забринутост због неуспеха немачких трупа КФОР-а да делотворно одговоре на антисрпско насиље у Призрену.⁵¹

ступање у чланство (*Membership Action Plan – MAP*) и Иницијативе за Југоисточну Европу (*South East Europe Initiative – SEEI*), као и пружање подршке путем Пакта за стабилност, укључујући Заједнички документ о процени за Југоисточну Европу (*South East Europe Common Assessment Paper – SEECAP*).

НАТО се и даље у потпуности залаже за мир и стабилност на Балкану, па према томе и у широј евроатлантској области. У том смислу, очекујемо континуирани развој сарадње НАТО – СРЈ“. Реч стручњака – ССВО. www.ccmr-bg.org

⁴⁸ Human Rights Watch јули 2004. Vol. 16 No. 6 (D) www.hrw.org/

⁴⁹ Види International Security Information Service, Europe (Међународна информативно-безбедносна служба, Европа), „NATO Notes“ („Запажања НАТО-а“), свеска 6, број 2, април 2004, <http://www.isiseurope.com/>

⁵⁰ Вести УНМИК-а, „Kosovo: Norwegian envoy to head UN probe into March violence“ („Косово: Изасланик из Норвешке руководи истрагом УН-а о мартовском насиљу“), 11. јун 2004, <http://www.unmikonline.org/>

⁵¹ Renate Flottau и други, „Deutsche Soldaten: Die Hasen Vom Amselfeld“ („Немачки војници: Зечеви са козовог поља“), „*Der Spiegel*“ (Немачка), 3. мај 2004.

Чак и ограничени приступ који је имао *Human Rights Watch*, води ка неколико за-
кључака о разлозима за неуспех косовских безбедносних институција:

1) Насиље на Косову изненадило је безбедносне институције. Нема сумње да је
насиље изненадило КФОР, УНМИК и КПС, те да косовске безбедносне институције
нису биле спремне за суочавање са тако масовним насиљем. Мада нико није пред-
видео избијање насиља на Косову, требало је да КФОР и УНМИК буду у стању да
боље предвиде на који ће се начин насиље ширити: већина међународних новина-
ра, на пример, предвиђали су избијање насиља у Митровици 17. марта, али фран-
цуске трупе КФОР-а се нису разместили на очигледној жаришној тачки – мосту из-
међу две заједнице. Неприпремљеност УНМИК-а и КФОР-а указује на недостатке у
могућностима обавештајних и аналитичких служби.

2) УНМИК и КФОР немају довољан капацитет да би делотворно одговорили на
насиље. Скоро сваки званичник УНМИК-а и КФОР-а са којима је разговарао *Human
Rights Watch* навео је да је ниво трупа којима располажу неадекватан за спречава-
ње распрострањених напада који су се одигравали широм Косова. Они су затражи-
ли повећање бројности трупа и полицијских снага.

3) Снаге КФОР-а и УНМИК-а су неадекватно обучене и опремљене за ситуације у
којима долази до масовних немира. Главни проблем, поготово са трупима КФОР-а на
Косову, јесте у томе што трупе обично имају ограничено или никакво искуство у обузда-
вању немира, те стога не знају како да ефикасно реагују на такве ситуације.⁵² Ефика-
сност британских трупа специјализованих за сузбијање немира, које су се ангажовале у
Косову Пољу 18. марта, показује да мањи број адекватно обучених јединица може има-
ти већи учинак него велики број обичних војника без одговарајуће обуке за сузбијање
немира и адекватне опреме. КФОР, УНМИК и КПС такође би требало да имају неоп-
ходну опрему за демонстрације – штитове, заштитну одећу, сузавац, гумене метке, во-
дене топове – да би се обезбедила ефикасна реакција на немире без жртава.

4) Одсуство координираног одговора КФОР-а, УНМИК-а и КПС-а спутавало је њихо-
ве напоре. Добро је познато да постоје тензије између различитих безбедносних орга-
низација на Косову, те да је координација између КФОР-а, УНМИК-а и КПС-а минимал-
на. Чак и унутар КФОР-а координација између различитих мултинационалних бригада
је минимална, а командна структура мултинационалних бригада и СОМ-КFOR-а (цен-
тралне команде) није јединствена.⁵³ Проблем неповерења и одсуства сарадње између

⁵² Интервју *Human Rights Watch*-а са високим званичником УНМИК-а, 16. јун 2004 Одсуство способно-
сти КФОР-а да одговори на масовне немире оштро је критиковао један високи званичник УНМИК-а у
разговору са *Human Right* -ом: „Увек смо знали да нико неће освајати Косово. Трупе КФОР-а су на Косо-
ву да би пружиле заштиту од нереда, немира и етничког насиља. Нису им потребни тенкови, већ поли-
цијска опрема за немире и штитови као и војници обучени за грађанске немире. Ако трупе КФОР-а нису
спремне за такве немире – зашто до ђавола нису? Шта су мислили због чега су то на Косову?“

⁵³ Један високи званичник УНМИК-а је за *Human Rights Watch* језгровито описао непостојање јединствене
команде над КФОР-ом: КФОР недостају командне и контролне структуре. Генерал пуковник Kammerhoff је
командант у теорији, али је то церемонијална улога. У пракси, свакодневне одлуке доносе национални кон-
тингенти који добијају наређења из својих престоница, а Kammerhoff-ова наређења су ту секундарна. Порт-
парол КФОР-а потпуковник James Moran је на сличан начин описао однос између генерал пуковника Кам-
мерхоф-а и команданата мултинационалних бригада: „СОМ-КFOR [команда КФОР-а] не може издавати на-
ређења командантима бригада, али команданти бригада добијају смернице од СОМ-КFOR-а“. Интервју *Hu-
man Rights Watch*-а са портпаролом КФОР-а потпуковником James Moran-ом, Приштина, 19. април 2004.

косовских безбедносних институција мора се решавати и исправити. Сам НАТО је признао постојање структуралних проблема у ланцу команде и контроле са којима се суочава КФОР, обавезујући се, на свом састанку министара одбране у децембру 2003. године, да ће се КФОР „реструктурирати“, али да се за сада бројност трупа неће смањивати испод нивоа од 17.500 војника.⁵⁴ Међутим, мало је тога учињено у смислу реструктурирања КФОР-а до тренутка када је букнуло насиље у марту 2004. године.

5) Косовске међународне институције – укључујући УНМИК и КФОР – и саме су се нашле на удару и била им је потребна заштита, што је одвлачило ресурсе који су били потребни за заштиту мањина. Канцеларије УНМИК-а широм Косова су и саме биле мете напада. Више од стотину возила УНМИК-а је запаљено или је озбиљно оштећено током насиља. Међу повређенима је био значајан број припадника међународних снага безбедности: 65 међународних УНМИК полицајаца, 58 припадника КПС-а и 61 војник КФОР-а повређени су у немирима.

6) Обука, опремање и одговарајуће снабдевање КПС-а морају бити приоритет. Припадници КПС-а ће имати све значајнију улогу на Косову како се покрајина буде приближавала свом коначном статусу. Многи припадници КПС-а су одважно обављали своју дужност за време немира, под изузетно тешким околностима. Мада припадници КПС-а, који су учествовали или су били пасивни током насиља, морају сносити одговорност, једнако је важно одати признање онима који су храбро и одважно обављали своју дужност.

Да ли је насиље било спонтано или организовано? У мартовском насиљу на Косову је учествовало више од 50.000 демонстраната, а међународни званичници су одмах описали насилне догађаје као организоване од етничких екстремиста. Портпарол УНМИК-а *Derek Chappell* је рекао да се у актима насиља уочава „известан степен организације“. За време посете Обилићу, 23. марта, шеф мисије УН-а на Косову *Harry Holkeri* је изјавио да су албански екстремисти „имали унапред припремљен план“ за насиље.⁵⁵ Током своје посете Косову 22. марта, генерални секретар НАТО-а *Jaap de Hoop Scheffer* је описао „неприхватљиво“ насиље као „оркестриране и организоване од стране екстремистичких фракција у албанској заједници“.⁵⁶

Посећујући Косово само неколико дана после мартовског насиља, представник Европске уније за спољну политику *Javier Solana* такође је описао насиље као организовано: „Можда је ту било, у тренутку, неке спонтаности, али... велики број људи је организован да би искористио тај тренутак спонтаности“.⁵⁷ Адмирал *Gregory Johnson*, командант НАТО-а за јужну Европу, команде која обухвата трупе КФОР-а

⁵⁴ Састанак министара одбране НАТО-а, Final Communique (Финални коминике), 1. децембар 2003.

⁵⁵ Nebi Qena, „UN accuses Kosovo violence instigators of 'crimes against humanity'“ („УН оптужују подстрекаче насиља на Косову за 'злочине против човечности'“), агенција „France Presse“, 24. март 2004.

⁵⁶ „NATO chief says Kosovo violence was 'orchestrated'“ („Генерални секретар НАТО-а каже да је насиље на Косову 'оркестрирано'“), агенција „France Presse“, 22. март 2004.

⁵⁷ Paul Ames, „EU's Solana says violence could delay decision on Kosovo's future“ („Представник Европске уније Солана каже да би насиље могло одложити доношење одлуке о будућности Косова“), Associated Press, 25. март 2004. Солана је такође упозорио да се етничко насиље не сме наградити: „Ако неки људи мисле да ће насиљем утицати на одлуке међународне заједнице, онда су погрешили... Не може се ни замислити доношење одлуке о статусу уколико стандарди нису постигнути... паљење цркава, паљење школа, протеривање људи из њихових кућа није она врста стандарда коју брани Европска унија“.

под вођством НАТО-а, је изјавио да су постојали 'елементи организације' иза насиља, додајући да је насиље „скоро прерасло у етничко чишћење“.⁵⁸

У свом извештају генерални секретар *Kofi Annan* је навео да је „напад под вођством албанских екстремиста на српске, ромске и ашкалијске заједнице на Косову представљао организовану и распрострањену кампању са јасним циљем“.⁵⁹ Заправо, мартовско насиље на Косову било је и спонтано и организовано. Главни разлог зашто су демонстрације тако брзо нарасле и постале насилне јесте што су многи косовски Албанци, поготово млади људи, били исфрустрирани и, према речима једног дипломате у Приштини, „расположени за демонстрације“. Главнину свих великих група демонстраната чинили су млади етнички Албанци, међу којима су многи постали пунолетни после сукоба 1999. године, и који се осећају веома маргинализованим и исфрустрираним због чињенице да стагнирајућа привреда Косова не нуди добре прилике за рад и зараду.

Чињеница да су многи обични етнички Албанци изашли на улице и придружили се спонтаном насиљу против својих српских и ромских суседа представља још већи изазов могућности изградње мултиетничког Косова него што је то алтернативни сценарио етничког насиља које су организовали етнички албански екстремисти. Узнемирујуће је што је оружани сукоб из 1999. године оставио за собом велики број појединаца који су искусили етничко насиље, као жртве и као починиоци.

Другим речима, исувише много појединаца на Косову врло добро зна како запалити комшијину кућу – са или без организације у позадини таквог насиља. Ипак, иако се већина етничких албанских демонстраната придружила протестима спонтано, мало ко сумња да су неки етнички албански екстремистички елементи радили на организовању и подстицању насиља, као што је то било у акцијама ОВК против српских и југословенских снага током 1998–1999. године. Већина ових екстремистичких елемената се организовала на локалном уместо на регионалном нивоу, а с ким су сарађивали варирало је од града до града. Неки су били радикални чланови албанских политичких странака, други су били припадници ОВК, а неки чланови рубних група, као што је то тајанствена Албанска национална армија чији су иницијали често проналажени исписани на зидовима у местима где су избили немири.

И спонтани и организовани елементи који стоје иза насиља деловали су са истим циљем: ослободити се преосталих етничких Срба и других мањинских заједница на Косову.

Након што је насиље букнуло, раширило се по целом Косову са скоро хируршким прецизношћу. Након два дана немира, скоро свака српска, ромска или ашкалијска кућа је спаљена у већини заједница које су биле погођене насиљем, при чему су суседне куће етничких Албанаца остале нетакнуте.

Мартовски немири потврда су бојазни да међународна заједница није добро схватила стање свести албанског становништва и да постојеће снаге нису гарант мира.

⁵⁸ "Kosovo violence could have been organized—top NATO official" („Насиље на Косову је можда било организовано – каже високи званичник НАТО-а“), агенција France Presse, 18. март 2004. John Nadler, "Ethnic cleansing' under way in Kosovo, NATO leader warns; Hundreds of troops dispatched in effort to end 'thuggery, mob violence'" („Етничко чишћење' у току на Косову, упозорава званичник НАТО-а; На стотине трупа је ангажовано у покушају да се стане на крај 'силеџијству, насиљу масе'"), Ottawa Citizen, 20. март 2004.

⁵⁹ Савет безбедности Уједињених нација, "Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo" („Извештај генералног секретара Уједињених нација о Мисији привремене администрације на Косову“), 30. април 2004., пара. 2. U. N. Doc. S/2004/348.

Помињући претходно речено кроз многе извештаје пренесене у медијима, за очекивати је да је у једном делу свести припадника снага безбедности на Косову постојала и самокритичност. Са друге стране, медији су доста помогли да се сагледа ток насиља, као и реакција снага безбедности Косова која је уследила. Анализирајући претходно речено могу се идентификовати следећи ризици који су међународне снаге заклекли неспремне, а неалбанско становништво довело до веома тешког положаја:

- изненађење,
- масовност,
- потребне трупе које би одговориле свакој врсти и интензитету насиља,
- адекватна обученост и опремљеност,
- координација између КФОР-а, УНМИК-а и Косовских полицијских снага (КПС-а),
- недовољне снаге ВСЦГ и МУП-а Р. Србије,
- терористички акти,
- обавештајни подаци.

То се може приказати у прелиминарној матрици у којој је приказан однос узрока ризика у односу на извор (поглед на међународне снаге у заштити неалбанског становништва).

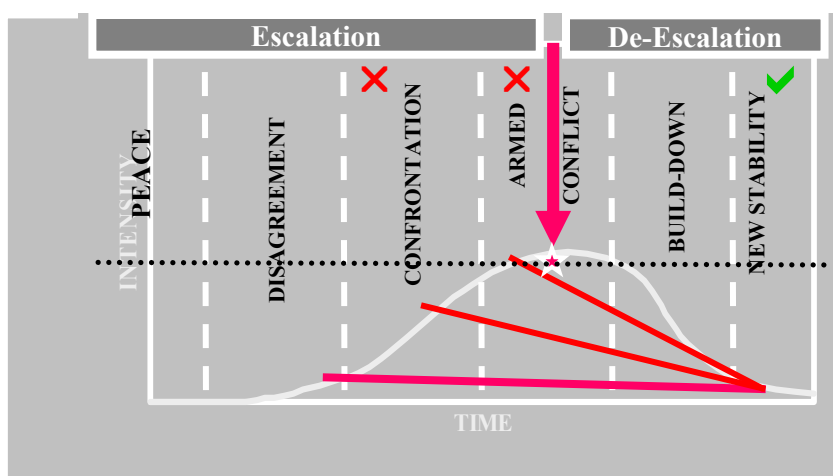
ИЗВОРИ УЗРОЦИ	Људски ресурси	Финансијски ресурси	Материјални ресурси
Изнаенађење	довело до људских жртава	повећава непланска средства	велике штете
Масовност немира	распрострањеност – повећање људских жртава	утрошак великих средстава	велике штете (коришћење ненаменских средстава)
Адекватна обученост и опремљеност	мањи број адекватно обучених јединица може имати већи учинак него велики број обичних војника, мање људских жртава	већи утрошак средстава на одговарајућу обуку за сузбијање немира и адекватна опрема, мањи утрошак средстава када су обучени	мање штете, правовремено сузбијање сукоба
Величина снага	директно утиче на адекватно и правовремено деловање, као и на мање жртве (демонстрација силе)	повећан утрошак средстава	већа употреба средстава, мања разарања
Координација	мање жртве на обе стране	мањи утрошак средстава и њихово планско усмеравање	мањи утрошак средстава, мања разарања
Снаге ВСЦГ и МУП-а	минималне жртве	мањи утрошак средстава	мањи утрошак средстава, мање штете

Из приложеног је уочљиво да је прелиминаран утицај на догађаје имала адекватна обученост људства и међусобна координација снага. Није занемарљиво ни то да бројност јединица утиче на величину испољеног незадовољства исказану кроз масовност немира, док би постојаност снага ВСЦГ и МУП-а служила у заштити неалбанског становништва, смањила финансијска средства уз скоро никаква разарања (што је тешко изводљиво). Ови догађаји довели су до тога да су се многи актери добро замислили (како у НАТО-у, тако и у СЦГ) и уследели су састанци, разматрања и развијања доктрине, начина како и шта даље, како спречити евентуалне будуће конфликте и сасећи кризу у самом корену,

с једне стране, а са друге превентивно деловати. И сама срж те речи условила је убрзану активност војне дипломатије која се сводила на контакте са НАТО, за омогућавање што брже интервенције ради спречавања евентуалних сукоба. Упоредо су се водили и међусобни састанци радних група на усаглашавању предложеног споразума.

Од 2001. до 2004. године сматрало се да је само присуство међународних снага гарант мира на КиМ-у. Тако су после мартовских догађаја 2004. године интензивирани сви облици преговарачких активности. Сви сегменти дипломатије, а нарочито део људства МСП-а у седишту НАТО-а у Бриселу, имали су значајне контакте на унапређењу сарадње. Често се постављало питање: шта је приоритет, како се наћи у оквирима закона, а како омогућити да процедуре не буду прекретница виших циљева? Време као један од битних чинилаца превенције кризе није ишло наруку представницима (кризном менаџменту) ресорних министарстава влада Републике Србије и Републике Црне Горе и савезних институција. Обавештајни подаци нису ништа добро доносили. Основе за брзо деловање постојале су и у изјавама страних војних и других представника и јавних личности.⁶⁰

У начелу, ток кризе одређују фазе једне кризе (табела⁶¹).

⁶⁰ Један од њих је и шведски генерал у саставу КФОР-а, који каже: „Желео бих да резимирам моју анализу ове нове ситуације на Косову у четири ставке:

1. Косово није довољно зрело да постане мултиетничко друштво у некој скорој будућности. Ово је постало врло јасно после онога што се догодило 17–19. марта ове године.
2. Супротности и мржња су толико јаки да ће ова ситуација остати иста још много година. Потпуно је очигледно да морамо рачунати на деценије док се не буде могла очекивати другачија ситуација.
3. Животе и имовину косовских Срба мора штитити снажна војна организација. Постојеће алтернативе су: међународне снаге, као КФОР, или Војска Србије и Црне Горе. Под садашњим политичким условима, ова друга алтернатива се тешко може применити.
4. Уколико српску мањину не буде штитила снажна војна организација, део косовско-албанског становништва који је склон насиљу ће очистити све што је српско са Косова првом приликом“.

⁶¹ *Crisis Management in NATO*, презентације са предавања у George C. Marshall European Center for Security Studies.

Међутим, стварно стање у којем се налази КиМ је такво да је временска оса померена према врху криве (испрекидана хоризонтална линија), а интензитет кризе је на корак до стања које би довело до сукоба ширих размера, понављања 17. марта 2004. године и протеривања целокупног неалбанског становништва. „Како ризик може бити дефинисан као продукт вероватноће појављивања акцидента и консекуенци тог акцидента, анализа ризика укључује идентификовање потенцијалних акцидентата, предикцију фреквенције појаве и калкулацију консекуенција које ће резултовати акцидентом“.⁶² Узимајући у обзир све релевантне чиниоце који су карактерисали догађаје из марта 2004. године, дошло се до показатеља који су по свим обавештајним подацима и изјавама албанских званичника могли да се представе матрицом ризика.

Вероватноћа појаве

	Ниска (мало могуће)	Средња (могуће)	Висока (вероватно)
К О Н С Е К В Е Н Ц Е	Висок	Народ да се окрене просперитету (поједини случајеви тежих кривичних дела)	Изолација и живот у гету (напади и пресретања лица са масовним смртним последицама)
	Средњи	Народ да се окрене просперитету (поједини случајеви малтретирања)	Изолација и живот у гету (напади и пресретања лица са појединим смртним последицама)
	Низак	Народ да се окрене просперитету заједнички живот (провокације)	Изолација и живот у гету, мање провокације

Томе у прилог говори и извештај „Политике“ која је дошла у посед интерног и поверљивог документа УН, који представља план поступања (слика 1) свих локалних агенција светске организације у Србији у случају да се преговори о статусу Косова окончају проглашењем независности јужне српске покрајине.⁶³

⁶² Др Зоран Кековић: „Кризни менаџмент, Превенција кризе“ – хрестоматија, Филип Вишњић, 2006, стр. 343.

⁶³ „Адем Демаћи најављује ново насиље над Србима: Над Србима на Косову избиће насиље таквих размјера да ће се заборавити 17. март 2004. године, казао је за „Блиц“ Адем Демаћи, политички аналитичар и предсједник Уније књижевника Косова. „Албанска већина осјетила је да нико не мари за њихове захтјеве. На Косову владају незапосленост, криминал и све врсте невоља, а сви причају о децентрализацији и интересима шест-седам одсто Срба. Маса је заслијепљена, мисле да су им криви Срби, а не Београд и УНМИК“, казао је Демаћи и додао да би насиље могло бити усмјерено и према „корумпираним албанским лидерима“ који „немају петљу“ да се супротставе српским захтјевима. ПЦНЕН – Прве црногорске независне електронске новине – ВИЈЕСТИ 13. јул 2005.

Слика 1 – Правци извлачења

Могућа решења Косовског проблема

Косово се небројено пута помиње не само у нашој земљи већ у читавој међународној заједници. Колико ће се пута правити сценарији и који ће одговарати стварном стању? Да ли ће решење бити прихватљиво за обе стране и за Србију и за Албанце? Какав компромис треба постићи?

У највећој тајности агенције УН направиле су план за прихват 70.000 избеглица за које се очекује да ће да беже у Србију. Уједињене нације предвиђају да ће српски живаљ масовно да бежи са Космета и за сваку евентуалност се спремају за прихват избеглица, међу којима ће, како пише у тајном документу, бити највише жена, деце и старца.

УН предвиђају да ће, у случају да Косово и Метохија добије независност и албански екстремисти нападну Србе у покрајини, чак 70.000 људи потражити спас бекством у Србију. С првом верзијом „Плана за хитне случајеве за потенцијални прилив интерно расељених лица са Косова у Србију и Црну Гору“, који је начињен 1. априла ове године, упознате су све надлежне организације УН које се брину о расељеним особама, од УНДГП-а, Уницефа, Светске здравствене организације, канцеларије УН у Београду, УНХЦР-а, као и релевантно техничко особље.

Благовремено прављење „планова за сваки случај“ представља уобичајену праксу озбиљних државних, хуманитарних и невладиних институција у свету које спремају „излазну варијанту“ за свако решење. Постојање таквог плана не значи да УН планирају или прижељкују бекство српског становништва после проглашења евентуалне независности јужне покрајине, већ представља висок степен предострожности УН, а сведочи и о постојању свести у УН о ризику који овакав исход носи. Чињеница да се у документу помињу три могуће опције статуса, као и да се српски егзодус предвиђа само у случају независности, указује да су сви међународни челници, почев од генералног секретара УН Кофија Анана и специјалног изасланика УН за преговоре о Косову и Метохији Мартија Ахтисарија, савршено упознати с тим да би независност лако могла да значи и крај мултиетничког састава Косова. То свакако важи и за заговорнике независности покрајине у америчкој администрацији. (Објављено у листу Политика 31. 5. 2006. године).

Многа питања везана за проблем који би требао да се реши што пре, јер је очигледно да је такво оптерећење велико и за једне и за друге и одвлачи ресурсе. Виђење Косова са стране неутралних можда би наметнуло нешто што ником не би одговарало, јер су првенствено мир и безбедност основни фактори стабилности региона. Веома тежак и захтеван задатак поставља се пред међународну заједницу. Решење које би уследило не би се применило само на овим просторима већ би могло да се имплицира на регион, Европу и шире. То би имало за последицу (ако се изгласа независност) да и други народи који протезирају самосталност преузму исте и сличне кораке, што би довело до нових сукоба и проблема и који би се проширили ланчаном реакцијом. Са друге стране, какав би интерес имала Србија ако не може да господари територијом која је формално у рукама Албанаца?

Одговарајући на ова и слична питања долазимо до сазнања да ће једно од могућих решења и бити узрок онога што је описано у претходној целини.

Могући развој решења Косовског проблема.⁶⁴

Интегрални део Србије

Нема посебног статуса за Косово, само теоријски модел, одлични односи између Србије и Косова, Србија чланица ЕУ и НАТО – међународна заједница није дала независност.

Аутономија

За:

- нема поделе,
- остварен коначни статус,
- јача унутрашња и регионална безбедност,
- добар пример који треба следити,
- смањење присуства међународних војних снага и
- један проблем мање ка чланству у ЕУ и НАТО.

Против:

- већина становника Косова против подела власти,
- миграција Срба у Србију – етнички монолитна регија – сепаратистичке тенденције и
- потребно више инвестиција за стабилизацију – слабљење привреде Србије.

Услови:

- развијен дијалог и добри односи пре коначног статуса,
- демократија, владавина права, позитивна дискриминација,
- нерешена питања се морају разрешити и
- улагање и помоћ међународне заједнице.

Аутономија уз поделу

(Косово и даље део Србије, али подељено – северни део – Србија, остало аутономија)

За:

- косовски Албанци имали би Косово за себе,
- преферирано решење Србија.

⁶⁴ Peter BATOR, *Kosovo Issue*, Алумни удружење Џорџ Ц. Маршал, Словачка Република, Стручно саветовање *Безбедност и друштво – Глобална безбедност*, Београд, 21. децембар 2005.

Против:

- етнички монолитски ентитет – ризик за будућност,
- концепт Велике Албаније могао би да оживи и
- кретање Срба ван Косова.

Федерација

Против:

- Србија – сувише независности за Косово,
- подела власти,
- веће тежиште на Косову,
- независност Косова у будућности и
- питање присуства снага безбедности Србије на Косову.

Услови:

- нови Устав,
- резервисаност међународне заједнице према независности,
- присуство међународне заједнице – мисија праћења и
- инвестиције.

Заједница/Унија

- компромис између потпуне независности и дела Србије,
- две скоро независне државе – партнери,
- засебно чланство у УН и
- формална унија/заједница.

За:

- албанско становништво на Косову задовољно,
- нема потребе за потпуно новим системом државног устројства,
- више простора за развој нових односа и политике за Косово и
- формално и даље један ентитет.

Против:

- потребно јако међународно присуство,
- неизводљиво у блиској будућности,
- Срби напуштају своје домове и
- преседан за друге у региону и у свету.

Услови:

- нова резолуција Савета безбедности (СБ) УН,
- оживљен концепт стандарди пре статуса,
- стандарди демократије на снази пре независности,
- међународна заједница у својству даноноћног посматрача,
- дипломатски напори да се гласа за ову опцију и
- услови за могућу интервенцију међународне заједнице морају се дефинисати.

Међународни протекторат

- није коначно решење, већ дугорочно решење,
- сачуван тренутни статус и
- примена стандарда.

За:

- време за примену стандарда,
- отворен пут ка коначном статусу,
- Србија задржава шансу да задржи Косово,
- нема распарчавања и
- знак другима у региону који траже независност.

Против:

- косовски Албанци се јако противе – безбедносни ризик,
- преко потребно међународно присуство,
- проблеми за увећање ЕУ и НАТО и
- више ресурса.

Услови:

- модификација међународног присуства – ЕУ?,
- више ресурса,
- дипломатски и политички напори за стабилизацију покрајине и
- развој међусобног дијалога Србије и Косова.

Условна независност

Независност уз ограничења, право вета, ограничено чланство у УН, унутрашња, спољна безбедност и питања људских права и није опција за коначни статус.

За:

- јасни сигнали Косову о његовој будућности,
- реформама под међународним надзором,
- још увек опција за креирање (формално) једне државе са Србијом и
- убедљиви аргументи за скептике са Косова.

Против:

- још увек је потребно присуство јаким међународних снага,
- није коначно решење,
- могућа селидба Срба са Косова у Србију,
- фрагментација региона и
- добијено време, али може стагнирати у будућности

Захтеви:

- велико присуство међународних снага,
- реструктурирање присуства међународних снага,
- нови консензус у СБ УН,
- преседан за друге регионе и
- јасно дефинисана ограничења и механизам ангажовања.

Подела уз независност

Косово би било подељено на два дела, северни део би се прикључио Србији, а остали део би био независан.

За:

- коначно решење,
- проширење ЕУ и НАТО – мање проблема,
- косовски Срби заштићени и
- бар један део Косова враћен Србији.

Против:

- распарчавање,
- стварање вештачке државе,
- преседан за друге државе,
- интеграција Срба – проблем?,
- масовна исељења,
- власничка права?
- безбедност независног Косова.

Услови:

- још увек потребно присуство међународних снага,
- изградња нових институција на Косову,
- гаранција безбедности Косова,
- бољи односи са суседима и
- нова резолуција УН.

Потпуна независност

Створено независно Косово без ограничења, пуноправно чланство у УН, базирано на резолуцији СБ УН, референдум или унилатерално признавање, нема концепта „блиске будућности“.

За:

- коначно решење,
- косовски Албанци 100% задовољни,
- у случају позитивног развоја, пример за друге.

Против:

- Србија дефинитивно губи своју територију,
- нова организација у слабом региону,
- импулс другима да траже независност,
- нова слаба држава у региону,
- концепт „држава пре структуре“.

Захтеви:

- потребна међународна помоћ,
- нови квалитет односа између Србије и Косова,
- јака сарадња у региону,
- међународно загарантована спољна безбедност и границе,
- дипломатски напори да се смири ситуација у региону.

(Овакво решење може много више да кошта међународну заједницу, јер то би био један корак до уједињења и стварања велике Албаније).

Проблем Косова је проблем Европе. С обзиром на то да се територија КиМ-а налази под међународним протекторатом, решење које ће угледати светлост дана биће такво да ће бити: протекторат (испуњавање критеријума захтева дуже време), условна независност (безбедносни ризици велики, потребан нов прогрес, интерни притисак велик), аутономија/федерација (добри односи, нема одлуке о независности, спољни притисак), пуна независност (консензус у међународној заједници, нова ситуација у региону, нова генерација твораца политике), подела са независношћу (међународна заједница није у стању да заштити мањине, повратак на Косово није прихватљив, велики безбедносни ризици – такође и за федерацију и условну независност).

Део тих решења може се третирати као привремен, па да се у одређеном периоду из:

– федерације развије: *унија* (даљи захтеви у оквиру федерације, већа слобода, али међународна заједница не признаје опцију независности), *независност* (безбедносна ситуација, развој Косова, међународни пристанак, нова генерација творца политике – идеално) или да остане *федерација* (коначно решење, поштовање права мањина, добри односи);

– условне независности развије: *независност* (испуњени критерији, пристанак међународне заједнице), *унија* (међународна заједница не пристаје на независност, побољшани односи са Србијом, економски разлози).

У било ком решењу присуство међународне заједнице је евидентно и захтева у случају потреба брзу интервенцију споља, јер се може очекивати да решење неће бити 100% прихватљиво ни за једне ни за друге и да је криза на КиМ неминовна, па је потребно превентивно деловање. Надајући се да ће међународна заједница реаговати у заштити неалбанског становништва потребно је учинити сваки напор да се јединице на територији КиМ попуне до потребног броја и људством и средствима и да адекватно делују.

Сада када постоји разлог више, када смо партнери, потребно је и даље на дипломатском плану радити, јер „НАТО ће се консултовати са сваким активним чланом овог партнерства, уколико тај партнер уочава директну претњу свом територијалном интегритету, политичкој независности или безбедности“.⁶⁵

Закључак

Криза као саставни део живота донела је много муке на Балкану. Стање безбедности је такво да је потребна мала искра да се разбукта ватра која тиња годинама и којом би се јаз између Срба и Албанаца продубио још више.

Управљање кризом као процесом у којем учествује велики број актера није могућ без размене информација. Како кризне ситуације захтевају брзе одговоре, ради ефикасног и успешног управљања, неопходно је да канали, средства и начини комуникације буду прилагођени захтевима кризних ситуација. Адекватна комуникација у кризним ситуацијама представља један од предуслова за успешну превенцију, припрему и одговор на кризу, као и координацију међу самим учесницима. Остваривање државних интереса је једино могуће ако су циљеви јасно дефинисани уз уважавање реалне позиције и утицај државе у региону. Раскорак између жеља и могућности може довести до губитка времена, чега у савременом свету има најмање.

Када се осврнемо на садашње прилике и оно што је довело до оваквог стања на Косову и Метохији, види се да су нам остали једино политички путеви решавања превентивног деловања на евентуалне кризе (што говори да је и утицај на безбедност мали). Након чланства у програму „Партнерство за мир“ имамо мање могућности за алтернативе, мање могућности за импровизацију, а то би требало да нам буде предност.

⁶⁵ НАТО, Партнерство за мир: Оквирни докуменат, Брисел, 10–11. јануар 1994.

Литература

1. Аврамов, С.: *Постхеројски рат запада против Југославије*, ИДИ, Ветерник, 1997.
2. *Безбедност и друштво*, часопис, број 1, новембар/децембар 2005, Удружење дипломаца Центра Џорџ К. Маршал СЦГ, 2005.
3. Коен, Р. и Михалка, М.: „Сарадња у безбедности – нови хоризонти за међународни поредак“, *Расправе Центра Џорџ К. Маршал број 3*, Београд, 2005.
4. Бжежински, З.: *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 1999.
5. Ђурић, С.: *Освета и казна*, Просвета, Ниш, 1998.
6. Живадиновић, З.: *Програм Партнерство за мир*, Центар војних школа, Школа националне одбране, Београд, 1998.
7. Зечевић, М.: *Војна дипломатија*, ВИНЦ, Београд, 1990.
8. Gyarmati, I.: *Поглед унапред: безбедносни изазови на Балкану до 2010. године*, EastWest Institute, New York; Женевски центар за демократску контролу оружаних снага (Гораграф), Београд, 2002.
9. Јефтић, З.: „Безбедносни аспекти укључења Србије и Црне Горе у евроатлантске интеграције“, докторска теза, Београд, 2006.
10. Кековић, З.: *Кризни менаџмент, Превенција кризе – хрестоматија*, Филип Вишњић, Београд, 2006.
11. Кешетовић, Ж.: „Управљање кризним ситуацијама као део система безбедности Републике Србије“, *Србија – Изградња националне безбедности – зборник*, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
12. Ковачевић, Ж.: *Међународно преговарање*, Филип Вишњић, Београд, 2004.
13. Lord Ismay: *NATO, The First Five Years 1949–1954*, Utrecht, 1955.
14. Милошевић, М.: *Систем државне безбедности*, Полицијска академија, Београд, 2001.
15. Mlašinović, S., Kešetović, Ž.: „Social changes and modern crises – challenge for theory and managerial practice“, *NBP – Journal of Criminalistics and Law*, Vol. XIV No. 1, pp. 117–132., 2009.
16. Хаџић, М.: *Хроничан мањак безбедности*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001.
17. Хаџић, М.: *Реформа сектора безбедности – зборник текстова*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001.
18. Хаџић, М. и Fluri, P.: *Безбедносно укључење СР Југославије у Евроатлантску заједницу – зборник текстова*, Гораграф, Београд, 2003.
19. Brecher, M. and Wilkenfeld, J.: *Crisis, Conflict and Instability*, New York, Pergamon Print, 1989.
20. *NATO Generic Crisis Management Handbook*, ЕАРС(СОЕС), Brussels, 1999.
21. *Национална и глобална безбедност, Збирка радова специјализаната*, Универзитет у Београду, Факултет политичких наука, Београд, 2005.

22. Накарада, Р.: *Путеви помирења*, Годишњак 2011, број 5, Универзитет у Београду, Факултете политичких наука, 2011.
23. Новак, Б.: *Кризно комуницирање и управљање опасностима*, Биноза прес, Загреб, 2001.
24. Young, O.: *The Intermediaries: Third Parties in International Crisis*, University Press, Princeton, 1967.
25. Симић, М.: *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988.
26. Стевовић, М.: *Дипломатија и демократија*, Просвета, Београд, 2000.
27. Стишовић, М.: *Примена силе у међународним односима*, Центар војних школа, Школа националне одбране, Београд, 1996.
28. Тодоровић, Б.: *Кризне изазивање и управљање кризама*, Графомарк, Београд, 1997.
29. *The Stafford Act*, <http://www.fema.gov/about/stafact.shtm> pristup (07. 06. 2011)
30. *UN Agenda for Peace*; UN Press Releases A/47/277 - S/24111
31. Woodhouse, T.: „Adam Curle: Radical Peacemaker and Pioneer of Peace Studies“, *Journal of Conflictology*, vol. 1, no. 1, Campus for Peace, Universitat Oberta de Catalunya, 2010.